

## APGINTA DISERTACIJA

2007 m. gruodžio 7 d. Vytauto Didžiojo universitete apginta Astos Višinskaitės daktaro disertacija *Lietuvių liaudies sapnų aiškinimai ir pasakojimai apie sapnus: sandara, funkcionavimo specifika, reikšmės*.

Sapnai, jų reikšmių aiškinimas yra labai plati mokslinių tyrimų sritis. Darbai apie juos jau seniai rašomi užsienio valstybėse ir artimiausiose kaimyninėse šalyse. Lietuvoje sapnai, nors ir būdami gyvybingi lietuviškosios pasaulėžiūros reprezentantai, deja, iki šiol susilaukė menko dėmesio, dažniausiai – iš psichologų pusės. Dėl to žvilgsnis į sapnus kaip į folkloro objektą yra novatoriškas ir sveikintinas.

Disertacijos autorė tyrimams pasirinko sakytinę ir spausdintinę formą plintančius sapnų aiškinimus, teiginius apie sapnų pildymąsi ir individualius pasakojimus apie sapnus. Tirta labai įvairi medžiaga – archyviniai duomenys, įvairiuose leidiniuose skelbti liaudies sapnų aiškinimai, spausdinti sapnininkai, internete rasti sapnų aprašymai. Šiam darbui vertės prideda pačios autorės iš pateiktųjų surinkta medžiaga apie sapnų aiškinimą. Tyrimas atliktas visose Lietuvos apskrityse, apklausti tiek kaimo, tiek miesto žmonės, atstovaujantys įvairiems socialiniams sluoksniams. Tokie medžiagos rinkimo kriterijai padėjo autorei atspindėti bendrą pasaulėžiūrinį vaizdą. Medžiagos įvairovė lėmė ir tyrimo chronologines ribas – apsiribojama XX–XXI a. sapnų aiškinimais.

Darbas susideda iš įvado, išvadų bei keturių dalių. Pirmojoje ir pačioje trumpiausioje – „Tikėjimas sapnais Lietuvoje“ – A. Višinskaitė pateikia sapnų gyvavimo mūsų

krašte retrospektyvą: peržvelgia senojoje raštijoje ir tautosakoje atsispindintį liaudies domėjimąsi sapnais.

Antrojoje dalyje – „Sapnų aiškinimų sandaros ir funkcionavimo specifika“ – gilinamasi į sapnų aiškinimų tekstines formas, sudarymo principus. Pagal sandarą autorė skiria tris sapnų reikšmių pateikimo atmainas: 1) sapnų aiškinimus, 2) teiginius apie sapnus ir 3) pasakojimus apie sapnus. Analizuojama medžiaga lyginama su kitais folkloro reiškiniiais – tikėjimais, ateities būrimais, mįslėmis. Šie sugretinimai leidžia autorei daryti išvadą, jog sapnų aiškinimai priskirtini prie tikėjimų. Ji pastebi, jog sapnų aiškinimų tekstinės formos įvairuoja ir priklauso nuo pateikėjo asmeninių savybių ir užrašytojų naudojamos metodikos. Dažniausiai objektas ir jo reikšmė siejami analogijos principu. Nuo struktūros ypatumų pereinama prie sapnų aiškinimo gyvavimo konteksto – aptariamos specifinės sapnų pildymosi sąlygos. Paaiškėja, kad sapnų pildymasis siejamas su tam tikrais laiko momentais ir žmogaus veikla.

Trečiojoje dalyje – „Pasakojimų apie sapnus ypatybės“ – nagrinėjama pasakojimų apie sapnus sandara, tradicijos ir individualumo sąveika, tiriamas, kaip pateikėjai stengiasi įtikinti klausytojus pasakojamo įvykio tikrumu. Daroma išvada, kad tokių pasakojimų struktūra yra vienoda: 1) teiginys, nusakantis, ką reiškia sapne regėtas objektas; 2) sapno turinys; 3) informacija apie sapno išsipildymą. Sapno reikšmę galima išsiaiškinti dviem būdais – atpažįstant tam tikroje kultūros aplinkoje pripažintus sapnų vaizdinius, kuriems yra priskirti konkretūs mitiniai įprasminimai, arba, remiantis intuicija ir / ar asmeniniu patyrimu, regėtus vaizdus susie-

jant su koku nors numatomu ar jau buvusių įvykiu.

Ketvirtojoje, pačioje stambiausioje, dalyje „Sapnų vaizdų ir jų reikšmių sąveikos“ tiriamos pagrindinių sapnų aiškinimų vaizdų sąsajos su tradicinėje kultūroje nusistojusiomis reiškiniais, daiktų reikšmėmis. Pastebima, kad pasakojimai apie sapnus savo sandara panašūs į sakmes, kuriose nupasakojamas neutralus herojaus susidūrimas su mitine būtybe, tam tikro įvykio stebėjimas. Gretindama šiuos naratyvus su pasakomis ir sakmėmis, A. Višinskaitė kelia mintį, jog sapnų aiškinimai keitėsi intensyviau nei pasakos ir sakmės, nes aiškinantis sapnus žmonėms rūpi gyvenamojo laikotarpio aktualijos. Gausiausios ir daugiausia atitikmenų tradicinėje kultūroje turi sapnų vaizdinių grupės, reiškiančios mirtį ir vedybas. Toliau eina vaizdinių grupės, reiškiančios materialinę būklę, negatyvią visuomeninę padėtį, ligas, šeimos pagausėjimą ir emocinę būseną. Mažiausiai atitikmenų tradicinėje kultūroje turi sapnų vaizdai, reiškiantys šeimos santykius ir gerą padėtį visuomenėje. Remiantis tyrimo rezultatais, daroma išvada, jog šie sapnų vaizdiniai yra individuali sapnininkų sudarytojų kūryba ir nėra prigijusi sakytinėje tradicijoje. Nustatyta sapnininkų ir sakytinės tradicijos sąveika, nors, kaip pažymima, vis dėlto didesnę įtaką sakytinė tradicija dariusi sapnininkams, o ne atvirkščiai. Taip pat paaiškėja, kad alegorinių sapnų verbalinės formos gali veikti kitus tautosakos žanrus, o tautosakos kūriniai – sapnų aiškinimus. Analizuojant medžiagą išryškėjo, kad moterys sapnais domisi labiau nei vyrai; tarp miesto ir kaimo gyventojų požiūrio į sapnus neįžvelgta jokių skirtumų, tačiau jų pastebėta tarp skirtingo amžiaus ir išsilavinimo respondentų.

Disertacijoje pasitelkiama ir su sapnais susijusi kaimyninių tautų folkloro medžiaga – dažnai vartojami latvių bei slavų atitikmenys. Darbo gale pridedami priedai: autorės sudaryta anketa „Sapnai“, statistškai ir grafiškai apdoroti atsakymai į kai kuriuos anketos klausimus. Bene pats įdomiausias yra trečiasis priedas – autorės susisteminti įvairiuose archyvuose rasti sapnų aiškinimai.

Didelis šio priedo privalumas, kad čia grafiškai išskiriami teigiami ir neigiami sapnų reikšmių aiškinimai, tai tarytum „patobulintas“ sapnininkas.

Su A. Višinskaitės disertacija būtų galima susipažinti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo, Lietuvos istorijos instituto bei Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekose.

*Jūratė Šlekonytė*

## **MOKSLINIO BENDRADARBIAVIMO SU ISPANIJA GALIMYBĖS**

Šių metų vasario 28 dieną teko svečiuotis Alkalos de Henareso (isp. *Alcalá de Henares*) miesto, esančio 35 km į šiaurės rytus nuo Madrido, universitete. Ši vietovė yra garsi ne tik vienu seniausiu Ispanijoje universitetu, įkurtu dar XIII a., bet ir kaip Miguelio de Cervanteso Saavedros gimtinė. Atvykau čia pakviesta profesorius José Manuelio Pedrosos, dirbančio Alkalos universiteto Literatūros teorijos ir lyginamosios literatūros katedroje. Jis yra parašęs 20 knygų ir apie 200 mokslinių straipsnių, pagrindinė jo tyrimų sritis – Europos tautų, ypač ispanų, tradicinė kultūra: folkloras, mitologija. Tadien gavau progą išklausti jo „Lyginamosios mitologijos“ kurso paskaitą studentams ir, padėkojusi už suteiktą galimybę, pažadėti ir pačiai, profesorius siūlymu, viename to kurso paskaitų papasakoti apie baltų mitologiją. Apie ją žinoma labai mažai, nes veikalų ar tiesiog esminės informacijos apie tai užsienio kalbomis čia beveik nesama.

Profesorius padovanojo keletą savo knygų, iš kurių norėčiau išskirti apie dvidešimt metų rašytą studiją *La historia secreta de Ramón Pérez* (‘Paslaptinė Pelės Perez istorija’; 2005). Tai – antropologijos, lyginamosios mitologijos veikalas, nagrinėjantis plačiai žinomą naratyvą, vaikų vartojamą krintant pieniniams dantis. Tuomet yra sakoma, jog dantuką jie atiduodantys pelei (pvz., lietuvių: *Pele, pele, te tau dantis kaulinis, duok man geležinį* (Jonas Balys. *Raštai*, t. V, Vilnius,

2004, p. 50); plg. su Almerijoje užrašytu ispanišku variantu: *Ratoncito, ratoncito, te tiro este dientecito para que me traigas otro más bonito* (p. 65) 'Pelyte, pelyte, tau metu šitą dantuką, už kurį man atneši kitą, gražesnį'). Tokio turinio sentencijose, pasak autoriaus, glūdinti tam tikra „paslaptis“, gerai išsaugota tradicinėje kultūroje. Vaikų tautosaka, neretai pasižyminti konservatyvumu, stabilumu, yra išlaikiusi archajišką, universalų mitą, turintį įvairiopus formas, skirtingas kaukes. Aptariamo pobūdžio naratyvai yra žinomi ne tik ispanams, bet ir prancūzams, italams, graikams, vokiečiams, slavams, taip pat paplitę Indijoje, Kinijoje, Japonijoje, Polinezijoje, Madagaskare. Knygoje užsimenama ir apie lietuvių šio pobūdžio tekstus bei pateikiama jų turinio anotacija (p. 73). Veikalą autorius parašė su detektyvo elementais, ir tai lėmė didelį jo skaitomumą bei populiarumą. Norėčiau taip pat paminėti šio mokslininko sudarytą (su įvadiniais straipsniais) neseniai paskelbtą Aleksandro Afanasjevo pasakų rinkinį *El pajaro de fuego y otros Cuentos Populares Rusos* ('Ugnies paukštis ir kitos populiarios rusų pasakos'), kuris šių metų pradžioje buvo pristatytas Madride. Pasakas į ispanų kalbą vertė Eugenija Boulatova ir Elisa de Beumont Alcalde.

Profesoriaus J. M. Pedrosos iniciatyva buvo padovanota ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui skirta visa dėžė knygų ispanų kalba iš serijos *Biblioteca narrativa popular*. Savo ruožtu aš įteikiau vieną *Lietuvių liaudies dainyno* tomą ir *Tautosakos darbų* paskutinį tomą, pakviesdama bendradarbiauti, publikuoti Instituto moksliniuose leidiniuose savo darbus. Profesorius susidomėjęs vartė knygas ir apgailestavo, kad Ispanijoje apie tokius leidinius nėra tekę girdėti ir kad būtų išties pravartu, jei apie juos būtų parašytas bent pažintinis straipsnis ir paskelbtas elektroniniame moksliniame žurnale *Culturas populares* (<http://www.culturaspopulares.org>). Šį leidinį rengia jis pats su kolega Santiago Cortésu Hernándezu. Pasinaudodama proga, norėčiau profesoriaus vardu pakviesti ir savo kolegas rašyti straipsnius į šį žurnalą, nebūtinai ispaniškai, bet ir anglų kalba. Su

J. M. Pedrosa kalbėjomės ir apie galimybę išleisti ispanų kalba lietuvių tautosakos rinkinį. Jį parengtų lietuvių folkloristai, o leidyba pasirūpintų patys ispanai. Bendradarbiavimas su Ispanija humanitarinių mokslų sferoje kol kas iš tiesų yra „nearti dirvonai“, nors, manyčiau, tai būtų tikrai perspektyvi ir abipusės naudos galinti teikti sritis.

Nijolė Laurinkienė

## PROFESORIAUS NORBERTO VĖLIAUS SKAITYMAI

Šių metų balandžio 17 dieną Lietuvių literatūros ir tautosakos institute įvyko mokslinė konferencija „Profesoriaus Norberto Vėliaus skaitymai“, skirta žymaus tautosakininko, etnologo, baltų religijos ir mitologijos tyrinėtojo, ilgamečio Instituto darbuotojo, profesoriaus Norberto Vėliaus 70-osioms gimimo metinėms paminėti. Konferenciją surengė Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vytauto Didžiojo universitetas ir Etninės kultūros globos taryba.

Konferencijoje buvo pristatyti šiuolaikiniai baltų mitologijos bei religijos tyrimai ir atskleista mitologijos tyrimų būklė praėjus dešimčiai metų po profesoriaus Norberto Vėliaus mirties. Taip pat buvo nagrinėjamos etnologijos, folkloristikos, kultūros antropologijos ir kitų disciplinų temos, susijusios su Norberto Vėliaus mokslinė veikla.

Konferencijoje perskaityta vienuolika pranešimų. Doc. dr. Arūnas Vaicekaskas aptarė N. Vėliaus ir A. J. Greimo polemiką apie baltų dievų vardų prasmes G. Dumézilio, V. Toporovo ir J. Puhvelo tyrimų kontekste. Dr. Dalia Senvaitytė pristatė empirinės studentų apklausos apie ikikrikščioniškos lietuvių religijos sampratą rezultatus. Habil. dr. Nijolė Laurinkienė apžvelgė Kupolinių šventimo laiką ir intencijas, o prof. Libertas Klimka – tradicinio kalendoriaus struktūros rekonstrukcijos problemas. Mitų pėdsakus XXI a. topografijoje nagrinėjo dr. Vyktintas Vaitkevičius, o Saulius Bagočiūnas pristatė

pasakos „Eglė žalčių karalienė“ herojų vardų atspindžius Peipuso ežero apylinkių toponimikoje. Prof. Alfonsas Motuzas analizavo ikirikščioniškųjų ir krikščioniškųjų tradicijų sampynas Kryžių kalno Saulės simbolikoje. Dr. Jūratė Šlekonytė, gretindama literatūros kūrinių ir pasakų motyvus, nagrinėjo milžiniško jaučio vaizdinį lietuvių folklore, o dr. Dainius Razauskas apžvelgė motyvo „mėnuo kakte“ prasmes lietuvių ir slavų tradicijose. Dr. Radvilė Racėnaitė aptarė ritualinę šiukšlių, šluotos ir šlavimo semantiką lietuvių folklore. Dr. Daiva Vaitkevičienė nušvietė kai kuriuos lietuvių liaudies medicinos ir etnozologijos aspektus. Pranešimų pagrindu parengtus straipsnius numatoma publikuoti profesoriaus Norberto Vėliaus atminimui skirtame „Tautosakos darbų“ XXXVI tome.

Po konferencijos Etninės kultūros globos taryboje buvo surengtas N. Vėliaus mokslo darbų, pasirodžiusių po jo mirties, pristatymas ir atsiminimų vakaras. Prisiminimais dalijosi Norberto Vėliaus bičiuliai, studijų draugai, kolegos: prof. Donatas Sauka, prof. Antanas Tyla, dr. Aloyzas Vidugiris, filosofai Krescencijus Stoškus ir Romualdas Ozolas, prof. Evalda Jakaitienė, prof. Viktorija Daujotytė, Eglė Plioplienė ir daugelis kitų.

Tikimasi, jog „Profesoriaus Norberto Vėliaus skaitymai“ taps nuolatiniu LLTI renginiu. Jis ne tik skatins ir pristatys naujausius baltų religijos ir mitologijos tyrimus, bet ir suburs visus besidominčius tokiais dalykais taip, kaip aplink save bendraminčius būrė Norbertas Vėlius.

*Radvilė Racėnaitė*

#### **TARPTAUTINĖ KONFERENCIJA „BALTIJOS REGIONO ŠVENTVIETĖS ARCHEOLOGIJOS IR FOLKLORO DUOMENIMIS“**

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas kartu su VšĮ *Vita Antiqua* 2008 m. gegužės 2–4 d. Kernavėje surengė tarptautinę konferenciją, skirtą Baltijos regiono šventvietėms. Konferenciją rėmė Lietuvos tūkstantmečio

minėjimo direkcija prie LR Prezidento kanceliarijos, Kultūros rėmimo fondas, Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas bei Lietuvos muzikos informacijos ir leidybos centras (Muzikos eksporto biuras).

Konferencija Lietuvoje pratęsė šventvietėms skirtų mokslinių renginių ciklą, 2007 m. pradėtą estų archeologų ir folkloro tyrinėtojų iniciatyva, išplėtė dalyvių, jų atstovaujamų mokslo disciplinų ir kartu nagrinėjamų klausimų skalę. Tarp konferencijoje dalyvavusių aštuoniolikos tyrėjų iš aštuonių šalių – patyrę, akademinėi visuomenei gerai žinomi specialistai, taip pat doktorantūros studijas tęsiantys tyrėjai. Be archeologų ir folkloristų, konferencijos darbe dalyvavo religijos bei kultūros istorijos, istorinių kraštovaizdžių tyrėjai.

Penkiolikos konferencijoje perskaitytų ir dviejų stenduose parodytų pranešimų geografinė erdvė apėmė šiaurės, rytų ir pietų Baltijos jūros regiono dalis: Suomiją, Estiją, Rusiją, Latviją, Lietuvą, Baltarusiją, Lenkiją, Vokietiją. Pranešimuose buvo atlikta pirminė šventviečių apžiūra jų tipologijos ir skaičiaus požiūriu, esamos šventviečių tyrimų padėties vertinimas, kai kurių vykdomų ir jau baigtų tyrimų projektų pristatymas. Tönno Jonuks žodžiais tariant, nuostabą kelia tai, jog iš esmės vienodos ne tik per keletą šalių nusidriekusių senųjų šventviečių tradicijos, bet ir su jų šiuolaikiniais tyrinėjimais ir pažinimu susijusios problemos. Šie akivaizdūs sąlyčio taškai konferencijos dalyvius subūrė diskusijoms apie terminus ir sąvokas, metodiką ir tyrimų rezultatų interpretavimą.

Su šventvietėmis susijusių folkloro tekstų ir motyvų problematika buvo paminėta daugelyje pranešimų. Tai, jog apie šventvietes pasakojami padavimai ir sakmės, su jomis susiję įvairūs tikėjimai, yra būdinga visoms šalims. Paprastai daugiausia klausimų kelia jų kilmės ir chronologijos tyrinėjimai, „patikimo“ pateikėjo ir užrašytojo problema.

Pažymėtini kai kurie folkloristikos požiūriu įsimintini pranešimai. Anna Wickholm iš Helsinkio universiteto apžvelgė pietų ir vakarų Suomijos šventvietes bei skyrė dėmesio šventais laikomiems šaltiniams. Apie

juos daug ir įvairiai pasakojama. Vyrauja pasiskandintų turtų motyvas, todėl kartais daug pasako vien vietos pavadinimas (pvz., Aukso šaltinis). Turtai esą matomi naktį, esant pilnaliai, o ištraukti juos galįs sąžiningas žmogus – tik jam negalima atsigręžti ir pratarti nė vieno žodžio.

T. Jonuks iš Estų literatūros muziejaus apžvelgė šiaurės rytų Estijos šventvietes. Klasikinis jų paveikslas – tai senuoju šventvietės vardu (*hiis*) vadinama mišku apaugusi, laukų apsupta kalva. Žvelgiant į su šiomis vietomis susijusius folkloro kūrinius (padavimus ir sakmes), akivaizdu, jog pati išpūdingiausia jų dalis – tai atmintyje išlaikyti pasakojimai apie senosios religijos ritualus ir jų atlikėjus. Tekstai, pasakojantys, jog aukoti į šventvietę buvo nešami švieži produktai ar pirmoji naujo derliaus dalis (pvz., grūdai), dažnai turi sakmėms būdingą pabaigą, kas nutinka netinkamai pasielgusiam arba aukos nepaaukusiam asmeniui. Pavyzdžiui, žmogus padarė alaus ir paprašė, kad kas nors dalį jo nuneštų į *Palukūla hiis* šventvietę. Po kurio laiko šeiminkas, pamąsęs, jog alus tikrai jau esąs paaukotas, ir pats sėdo prie stalo jo ragauti. Tačiau tą pačią akimirką nulėkė statinės lankas, ir visas alus išsiliejo ant grindų...

Sandis Laime iš Latvių tautosakos archyvo pateikė puikų kompleksinių tyrimų pavyzdį, kurio centre – mitinės sakmių būtybės raganos. Už žmonių gyvenamos erdvės ribų raganos (jos neretai primena lietuvių laumesraganas) yra susijusios su geografinėmis vietomis: kalvomis, miškais, upeliais, kūdromis, kurių pavadinimai dažnai būdingi senosioms šventvietėms (pvz., *Raganu grava*, *Veļupīte*). Šios raganos įpratusios skalbti, šukuotis plaukus, klaidinti žmones, dainuoti ar šokti, tačiau vengia Perkūno ir vilkų. Remdamasis duomenimis iš šiaurės Vidžemės, pranešėjas daro galbūt netikėtą išvadą, jog šių raganų charakteris atitinka mirusiųjų vėlių ir dera su pastaraisiais metais dr. Berndo Gliwos aktualinama hipoteze, jog ragana yra ne ta, kuri regi, o ta, kuri pati yra regima.

Marge Konsa iš Tartu universiteto supažindino su atliktu lyginamuoju folkloro ir archeologijos tyrimu. Nustačiusi ežerus, apie

kuriuos pasakojami padavimai (pvz., apie nuskendusią bažnyčią ar apsemtą gyvenvietę), pranešėja ėmėsi nagrinėti jų pakrančių archeologinius paminklus. Taigi ežerų, apie kuriuos pasakojami padavimai, sąsajos su priešistorės ir istorinių laikų laidojimo paminklais yra akivaizdžios. Topografiškai kapinynai išsidėsto ežerų pakrantėse arba yra nuošalyje, bet, žvelgiant iš laidojimo vietos, ežerai puikiai matomi. Tolesniame projekto etape numatyti ežerų povandeniniai tyrinėjimai, siekiant rasti spėjamų radinių ar archeologinių struktūrų jų dugne. (Tiesa, diskusijose atkreiptas dėmesys, jog dešimtis Latvijos polinių gyvenviečių yra užfiksuotos ežeruose, apie kuriuos padavimai nežinomi.)

Juris Urtanas iš Latvijos kultūros akademijos pateikė kitą ežerų, apie kuriuos pasakojami padavimai, tyrimų pavyzdį iš Augšžemės regiono pietryčių Latvijoje. Pranešėjas ne tik kruopščiai išanalizavo folkloro kūrinius ir archeologijos paminklus ežerų pakrantėse, bet, siekdamas dar didesnio įtaigumo, ėmėsi aerofotografijos metodo. Nuotraukose, padarytose iš oro, neretai akivaizdi tampa ežero vardo motyvacija (pvz., ežeras panašus į dalyką, su kuriuo žmonių yra lyginamas pavadinime); atsiveria geografinis ryšys tarp vietų, iš kurių ežerai esą iškeliavo, ir dabartinių jų buvimo vietų. Ypač įdomus ežerų, vadinamų Kaušeliais (*Kausiņš*), atvejis. Ta pati nedidelių apskritos ar ovalo formos ežerėlių, telkšančių prie didesnių ežerų po vieną ar poromis, tradicija yra žinoma ir rytų Aukštaitijoje. Bet skirtingai negu Lietuvoje, kur ežerus kaušeliu įpratęs matuoti velnias, Latvijoje šio darbo autorius paprastai neįvardijamas arba jis siejamas su Dievu!

Alaksiejus Dziermantas iš Baltarusijos filosofijos instituto pranešimą skyrė akmenims, kurie laikomi suakmenėjusiais siuvėjais (*краўцы*) arba batsiuviais (*шаўчы*). Šis motyvas, kada žmonės neša medžiagas ir kreipiasi į akmenį, prašydami pasiūti jiems drabužių ar batus, yra puikiai žinomas Baltarusijoje, tačiau retas Lietuvoje ir Latvijoje (batsiuvio vaidmenį čia dažniausiai atlieka velnias). Pranešėjas padavimus siejo su senųjų ritualų atgarsiais, bandė ieškoti kalbi-

nio ryšio tarp akmens pavadinimo Siuvėjas (*Kpavey*) ir senovės baltų žynio vardo (*Kri-vis*), manydamas, kad tam tikra ritualinė tradicija gali būti susijusi su rytų baltų genčių Brūkšniuotosios keramikos kultūra (I tūkstantmetis pr. Kr.–pirmieji amžiai po Kr.).

Vykinto Vaitkevičiaus iš Klaipėdos universiteto pranešime dėmesys buvo sutelktas į lokalių lietuvių padavimų apie senovėje degintas aukas ir kūrentą šventąją ugnį pobūdį. Pirmasis ir pagrindinis šių motyvų paplitimo arealas sutampa su Alkos kalnų arealu Žemaitijoje. Antrasis – kur kas labiau izoliuotas – apima I tūkstantmetyje apleistus piliakalnius Utenos krašte. Šie kartografovimo dėsniniai verčia ateityje atidžiai nagrinėti minėtus tautosakos motyvus, nors iki šiol įprasta juos vertinti itin kritiškai. Trečias motyvas, į kurį atkreiptas dėmesys, tai retas, bet visoje Lietuvoje fiksuotas padavimas apie krikštijant nusiskandinusią (paskandintą) vaidilutę. Neatmestina, jog jis gali būti susijęs su kunigaikštienės Birutės nuskandinimu apie 1382–1384 m.; apie tai kalba XIV a. pabaigos–XV a. pradžios istorijos šaltiniai.

Konferencijoje daug dėmesio skirta pažinti su Lietuvos šventvietėmis. Surengtos išvykos prie Kernavės ir netoli jos esančių Grabijolų archeologijos paminklų, ekskursijos į Vilniaus senamiestį (apžiūrint Kalnų parką, Arkikatedros požemius, istorinį Puškarnios priemiestį), Vilniaus ir Širvintų rajonus (aplankant Ardiškio ažuolą ir pilkapius, Liukonių akmenis, Gelvonų akmenį su pėda, Pyplių Kupolio kalną, Stavarygalos Alkupį ir Šventežerį, Kukaveičio giraitės vietą prie Gudulinės kaimo, Dūkštų ažuolyną).

Su edukacine programa konferencijos kultūrinėje dalyje dalyvavo kūrybinio folkloro grupė „Sedula“. Taip pat buvo demonstruojama Beatricos Laurinkutės instaliacija vandenų tema „Šaltiniai baltų kultūroje“.

Matydami tarptautinio forumo svarbą ir naudą, šventviečių tyrinėtojai kitąmet susitiks Latvijoje.

*Vykintas Vaitkevičius*

## UŽKALBĖJIMŲ SIMPOZIUMAS TARTU

2008 m. gegužės 9 d. Tartu įvyko tarptautinis mokslinis simpoziumas, skirtas dialoginiams užkalbėjimams (*Symposium on Encounter Charms*). Simpoziumą surengė Tarptautinė folkloro naratyvų tyrimų draugija (ISFNR – *International Society for Folk Narrative Research*) drauge su Tartu universiteto Estų ir lyginamosios folkloristikos katedra ir Estų literatūros muziejaus Folkloristikos skyriumi. Šis simpoziumas yra Užkalbėjimų tyrimų komiteto (*Committee on Charms, Charmers and Charming*) prie Tarptautinės folkloro naratyvų tyrimų draugijos kryptingo darbo rezultatas: užkalbėjimams skirtos konferencijos vyksta jau nuo 2003 m. Komiteto įkūrėjo Jonathano Roperio pastangomis.

Dialoginiai, arba *susitikimo*, užkalbėjimai yra atskiras naratyvinių užkalbėjimų porūšis: šiems tekstams būdingas dviejų arba keleto personažų susitikimas, kurio metu jie kalbasi – dialogas yra tokių tekstų esminis požymis. Dialoginė struktūra ypač būdinga krikščioniško turinio užkalbėjimams, kurie žinomi visoje Europoje. Lietuvių tradicijoje tokių tekstų priešingai nei, pavyzdžiui, slavų užkalbėjimuose, yra nedaug, štai lietuviškas pavyzdys: *Ėjo Kristus, sutiko šv. Mataušą. – Kas girdėti, šv. Mataušai? – Viešpatie, negerai, kiaulės serga mano. – Duok miežių vardan mano, o bus sveikos kiaulės tavo*. Tokios struktūros užkalbėjimai gana plačiai paplitę Europoje; iš simpoziume skaitytų pranešimų paaiškėjo, kad išsiskiria tam tikri užkalbėjimų siužetų arealai – Rytų ir Šiaurės Europos (simpoziume buvo pristatyta anglų, estų, latvių, lietuvių, rusų tradicija) ir Centrinės Europos (rumunų, vengrų ir kt.).

Programiniu pranešimu galima laikyti J. Roperio (Šefildo universitetas, Jungtinė Karalystė) „*Begegnungssegen* sąvoka ir jos taikymas anglų naratyviniams užkalbėjimams“. Jame buvo aptartas vokiškas dialoginių užkalbėjimų terminas, jo apibrėžimas pagal danų folkloristą Ferdinandą Ohrtą, termino anglišką atitikmuo *Encounter Charms* ir galimybė šią sąvoką taikyti šiandien. Angliškąją tradi-

ciją, pasitelkdama vidurinių amžių ir antikos lotyniškų užkalbėjimus, nagrinėjo ir Lea T. Olsan (Kembriđžas, Jungtinė Karalystė) pranešime „Šventojo Petro užkalbėjimo nuo danties skausmo seniausiosios formos“. Trys pranešimai buvo skirti dialoginių užkalbėjimų apžvalgai nacionalinėse tradicijose pristatyti: Eva Pócs (Budapeštas) kalbėjo apie vengrų užkalbėjimus Rytų ir Vakarų kryžkelėje, Andriejus Toporkovas pristatė dialoginius užkalbėjimus rusų tradicijoje, o Mare Kōiva aptarė estų dialoginius užkalbėjimus. Greta vengrų užkalbėjimų Centrinei Europai atstovavo Emanuelos Timotin (Bukareštas) pranešimas apie blogio demonus rumunų naratyviniuose užkalbėjimuose. Baltų tradicija buvo reprezentuota dviejuose pranešimuose: Tartu universiteto doktorantas Tomas Kencis kalbėjo apie erdvines struktūras latvių užkalbėjimuose, o šių eilučių autorė nagrinėjo Perkūno ir Velnio dialogą, kuris Lietuvoje žinomas kaip sakmė, o Rusijoje – ir kaip užkalbėjimas.

Simpoziumo tematiką ir geografiją praplėtė trys pranešimai iš Azijos regiono: Vladimiras Kliausas (Maskva) kalbėjo ir rodė filmuotą medžiagą apie rusiškų užkalbėjimus šiaurės Kinijoje, Mihály Hoppálas (Budapeštas) pristatė filmą apie tuvių šamanų ritualines dainas ir, remdamasis kalbos aktų teorija, traktavo juos kaip užkalbėjimus, o Sadhana Naithani (Delis) pažvelgė į užkalbėjimus karmos teorijos požiūriu.

Dialoginiams užkalbėjimams skirtas simpoziumas buvo svarbus siekiant gilesnių šio žanro tyrimų tarptautiniame kontekste. Po simpoziumo dalyviai aplankė Tartu folkloro archyvą, Tartu universiteto Estų ir lyginamosios folkloristikos katedros biblioteką.

*Daiva Vaitkevičienė*

## **SEMINARAS, SKIRTAS VIENAI ALFONSO LINGIO KNYGAI**

2007 metų rudenį Lietuvių literatūros ir tautosakos institute prasidėjo Alfonso Lingio skaitymai. Seminaro rengėja Dainyno skyriaus mokslo darbuotoja Giedrė Šmitienė

pakvietė įvairių sričių humanitarus į rašytojo, filosofo, fenomenologo knygos *Nieko bendra neturinčiųjų bendrija* skaitymus. Kiekvieną trečiadienį grupė suinteresuotųjų sėsdavo prie apskritojo stalo ir kalbėdavosi apie vieną šios knygos skyrių. Kartais – vos apie kelis puslapius.

Aktyviausi dalyviai – Instituto mokslininkės folkloristės Daiva Vaitkevičienė, Vita Ivanauskaitė, doktorantės filologės Giedrė Kazlauskaitė, Jurgita Žana Raškevičiūtė ir Neringa Klišienė, Vilniaus universiteto magistrantas Tomas Andriukonis, muzikas Darius Klišys ir šių eilučių autorė, seminaro rengėjos paakinti, bandė suvokti ir interpretuoti tekstą, ypatingą tiek išvalgomis, tiek netradiciniu jų pateikimu. Seminare apsilonkė ir filosofas Vygandas Aleksandravičius, nuodugniau studijavęs A. Lingio fenomenologiją, mums gelbėjo ir seminaro viešnia profesorė Viktorija Daujotytė-Pakerienė.

A. Lingio universalumas, o ir seminaro dalyvių margumas interesų bei profesinių požiūrių neleidė užsidaryti siauruose rėmuose. Kalbantis tikslintasi dėl terminų, pasakymų. Prie teksto ir link pašnekovo eita lėtai ir atsargiai. Tokia situacija savaime neleidė manipuliuoti kanoninėmis profesinėmis frazėmis, prisidengti terminais ar autoritetais. Prieš tekstą ir autorių, kartu ir prieš auditoriją, buvome atviri. Pokalbiai dažniausiai kryo tiesiog į A. Lingio patirčių refleksijas. Daugumą jo išvalgų čia pat mėginta grįsti ar atmesti savais išgyvenimais ir patirtimis. Ilgainiui net ėmė atrodyti, kad toks atvirumas ir tėra vienintelis būdas susikalbėti. Kitais kartais, ypač norint kuo tiksliau interpretuoti metaforišką rašytojo kalbėjimą, griebtasi pačios knygos ir paskubomis ieškota citatų, patvirtinančių tai, kas sakoma. Tad kartais elgėmės lyg uolūs seminaristai, cituojantys Bibliją. Toks nuolatinis grįžimas prie vienos ar kitos knygos vietos buvo neišvengiamas, nes A. Lingio rašymo būdas perprantamas ne po vieno, o po keleto skaitymų, kai jau gebi skirti, kur jis kalba nuoširdžiai, o kur prisidengęs civilizuoto vakariečio kauke, kur jis dėsto mintis alegoriškai, o kur – tiesiogiai. Pradėję nuo A. Lingio racionalaus mokslinio

diskurso kritikos, lėtai slinkome Immanuelio Kanto imperatyvo, mąstymo diktatūros ir jautimiškumo, stabo ir fetišo sampratos, komunikacijos ir priešpriešos link...

Ką iš to laimėjome? Bent jau man vienu metu tapo aišku (ir, beje, labai skaudu), kad folkloristika, kurios žinove turėčiau jaustis, yra per daug nutolusi nuo šiuolaikinės humanistikos problemų. O juk kaip tik folkloristika dar XIX a. pakrikštyta žmonijos brolybės saugotoja, puoselėtoja. Kitą sykį lyg iš netyčių užkabinome savo, kaip humanitarų, laikysenos problemą: ar mes atsakingi ką nors saugoti kultūroje, puoselėti visuomenės sąmonę, ar tik pastebėti, įvardyti, fiksuoti. O A. Lingis vis artino prie „nepatogių“ situacijų ir klausimų: prie santykio su kitoku *kitu*, prie kančios, mirties ir savęs, savo bejėgystės ir galimybių. Nepameluosiu, kad kiekvieną sykį susirinkę jautėmės rizikuojantys nesuprasti filosofo ir vieni kitų, nesusikalbėti, apsikvailinti. Bet rizika pasiteisino. Parodęs

tradicinio vakarietiško akademinio mąstymo spragas, knygos autorius grąžino prie žmogaus orumo temos, primindamas, kad visa jutiminė ir egzistencinė patirtis yra vienodai svarbi ir gali būti humanitaro mokslinės refleksijos objektas. Lyg įkvėpėm gryno oro, akimirksniui patikėjome, kad ir su mažiausiais savo potyriais bent jau patys sau turime teisę būti svarbūs. Kas toliau?

Panašaus seminario, suburto tautosakininkų ir skirto pirmiausia jiems, jau seniai reikėjo. G. Šmitienė žengė svarbų žingsnį mūsų akademinės savimonės ugdymo linkme. Atidžiai įsisiūrint į kitų sričių humanitarų darbus, lengviau ir patiems formuluoti savuosius profesinius poreikius. Be to, seminario metu mokėmės diskutuoti, išsakyti mintį taip, kad būtumėm suprasti, pagaliau – ieškojom tos minties, svarbios būreliui žmonių, iš pažiūros nieko bendra neturinčių. Nuoširdžiai tikiuosi, kad sėkmingai prasidėję seminarai tęsis ir ateityje.

*Jurga Sadauskienė*